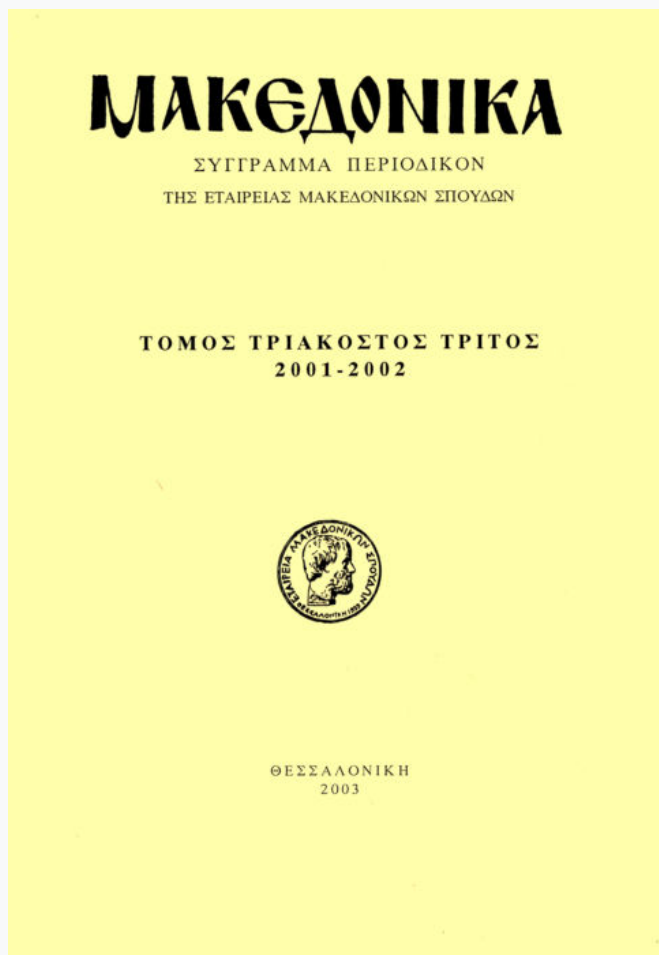

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Χρήστος Δ. Καρδαράς, Ιωακείμ Γ' - Χαρ. Τρικούπης, Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.297](https://doi.org/10.12681/makedonika.297)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2002). Χρήστος Δ. Καρδαράς, Ιωακείμ Γ' - Χαρ. Τρικούπης, Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884). *Μακεδονικά*, 33(1), 359-361.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.297>

άλληλογραφία Πύλης - Πατριαρχείου για τὰ σχολικά ζητήματα μέ ἀφορμή ἀπαγόρευση βιβλίων πού διδάσκονταν στὰ ἑλληνικά σχολεῖα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα, κατά τὴν Ὑψηλὴ Πύλη, περιείχαν ἐπιλήψεις φράσεις κατά τῆς ἰσλαμικῆς θρησκείας. Οὐσιαστικῶς ἡ Ὑ. Πύλη ἐπιθυμοῦσε νὰ θέσει ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της τὰ γραικικά σχολεῖα καὶ κατά συνέπειαν περιορισμὸ τῶν περιφρήσεων προνομίων τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Ίωακείμ ἀκολούθησε, καὶ στὴν περίπτωσι αὐτὴν, μετριοπαθεῖ στάσι ἔχοντας σταθερὴ τὴν ὑποστήριξι τοῦ πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολι Α. Κουντουριώτη, ἀλλὰ προκαλώντας καὶ τὴν μῆνιν συναδέλφων του, ὅπως τοῦ προξένου Σεργῶν Ν. Μπέτσου. Ἡ Πύλη φοβοῦνταν, ἐξάλλου, ὅτι τὰ ἑλληνικά σχολεῖα (καὶ ὄχι μόνον στὴ Μακεδονία) ἦσαν ἐπαναστατικὲς ἐστίες γιὰ τὴν ἀποτίναξι τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ὑποψία πού συνδαύλιζε καὶ ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία μέ καταγγελίες στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές. Πάντως ὁ Ίωακείμ ἀγωνίσθηκε μέ κάθε μέσο γιὰ τὴ διατήρησι τῶν προνομίων ἔχοντας καὶ τὴ στήριξι τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, πού προκαλοῦσε τίς ἀρνητικὰς ἀντιδράσεις τῆς Πύλης, ἡ ὁποία θεωροῦσε ὅτι τὸ προνομακὸ ζήτημα ἦταν πλέον «ἑλληνικόν» καὶ ὄχι θρησκευτικόν. Ὁ κ. Καρδαράς ἔχει ἐδῶ τὴν εὐκαιρία νὰ παραθέσι καὶ τίς ἀπόψεις τῶν Μ. Δυνάμεων ἐναντι τοῦ προνομακοῦ ζητήματος ἐν μέσῳ κνεκῶνος ἀλληλοσυγχρονομένων θέσεων καὶ συμφερόντων, πολιτικῶν, οἰκονομικῶν, ἐκκλησιαστικῶν. Τὸ προνομακὸ ζήτημα, οἱ ἐσωτερικὲς ἐριδες, οἱ παρεμβάσεις τῶν Ἀθηνῶν στὰ ἐσωτερικά τοῦ Πατριαρχείου, ἡ ἀδιαφορία τῶν Μ. Δυνάμεων στὴν ἐπιχειροῦμένη ἀφαίρεσι τῶν προνομίων καὶ ἄλλοι λόγοι ὁδήγησαν τελικῶς τὸν Ίωακείμ σὲ παραίτησι (30 Μαρτίου 1884), ἀφοῦ προηγουμένως δέχθηκε καὶ τὴν ἀρνητικὴ κριτικὴ κύκλων τῆς ὁμογένειας πού ἐξέφραζαν οἱ ἐφημερίδες «Νεολόγος» καὶ «Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ».

Σήμερα, πάντως, καὶ ἐν ὧσι ὅλων αὐτῶν ὁ μελετητὴς τῆς ἐποχῆς μπορεῖ νὰ συνδυάσι τὴν ἐρευνα τοῦ κ. Καρδαρά μέ τὸ βιβλίον τῆς κ. Σιδηρ. Ζιγώγου-Καραστεργίου, *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἡ Ὄθωμανικὴ Διοίκησι καὶ ἡ ἐκπαίδευσι τοῦ Γένους, Κείμενα - Πηγὲς 1830-1914*, ἐκδ. Κυριακίδη, ὅπου κεφάλαιον εἰδικὸ γιὰ τὸ Προνομακὸ ζήτημα.

Περὶ τὸ, τέλος, νὰ ἐξαρθεῖ ἡ γενναία αὐτὴ συμβολὴ τοῦ νέου ἐρευνητοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά πού μᾶς ἔδωσε τὸν πολιτικὸ ἄνδρα Ίωακείμ τὸν Γ΄ ἀντιπαλαιόντα ἐν μέσῳ δυσκολιῶν τὴν περίοδο 1878-1884. Ἐνα βιβλίον χρήσιμο, πρωτότυπον, στηριζόμενον σὲ ἀρχειακές πηγές, γραμμένο μέ ἀντικειμενικότητα καὶ σαφήνεια.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρηστος Δ. Καρδαράς, *Ίωακείμ Γ΄ - Χαρ. Τρικούπης, Ή ἀντίπαράθεσι. Ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (1878-1884)*, ἐκδ. Τροχαλία, Ἀθήνα 1998, σσ. 308.

Ὁ κ. Χρ. Δ. Καρδαράς, μετὰ τὴν ἔξοχην μελέτην τοῦ *Τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ὁ Ἀλύτρωτος Ἑλληνισμός*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1996, τὴν ὁποία παρουσιάσαμε παραπάνω, συνέχισε στὴν ἴδια γραμμὴ τὰ ἐπόμενα ἔτη μέ τὴ δημοσίευσιν ἑκατὸν ἐπτὰ ἐγγράφων-ἐπιστολῶν, ἀπὸ τίς ὁποῖες τίς ἐνενήντα δύο εἶχε συντάξει ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ίωακείμ Γ΄ καὶ ἀπηύθυνε στὸν Ἑλληνα πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολιν Ἀνδρέα Κουντουριώτη, πού μεσολαβοῦσε μεταξύ τοῦ Ίωακείμ καὶ τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων. Ἀλλες ἐπιστολές του ἔχουν ἀποδέχτη τὸν πρωθυπουργὸ Χαρίλαο Τρικούπη, τὸν σουλτάνον Ἀβδούλ Χαμίτ Β΄, τὸν βεζίρη Σαῖτ πασά,

τούς Ευρωπαίους διπλωμάτες, όπως τον H. Drummond Wolff, τον Ρώσο Λαβάνωφ, τον καθηγητή K. Παπαρηγόπουλο, αρχιερείς, την Κοινότητα του Ἀγίου Ὁρους. Τὴν ἐκδοση συμπληρώνουν ἐπὶ ἐπιστολές τοῦ Παπαρηγόπουλου, τοῦ Ἀνδρέα Κουντουριώτη, τοῦ ὑπαλλήλου τῆς ἐλληνικῆς πρεσβείας στήν Κωνσταντινούπολη Χαρίδημος Ἀποστολίδης, μία τοῦ μητροπολίτη Καστοριάς Κυρίλλου καὶ ἓνα ἀπόσπασμα ὁμιλίας στή Βουλὴ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλεξ. Κοντόσταυλου γιὰ τὸ προνομιακὸ ζήτημα.

Ὁ συγγρ. στήν Εἰσαγωγή του (σσ. 13-36) καθορίζει τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, τὸν τύπο τῶν ἐγγράφων, τὴ θεματολογία τους (πού εἶναι ἡ τύχη τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ μέ τὴ δράση τῆς Ἐξαρχίας καὶ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ρωσικὴ διείσδυση στό Ἅγιον Ὅρος, ἡ σκέψη τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως γιὰ τὴ μετακίνηση τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὸν Πόντο καὶ τὴ Βάρνα στὴ Μακεδονία, τὸ ζήτημα τῆς χειραφετήσεως ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τῶν ἐπισκοπῶν τῶν νέων ἐπαρχιῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου ποὺ προσαρτήθηκαν στήν Ἑλλάδα τὸ 1881, ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τίς ἐλληνικὲς κυβερνήσεις, τὸ προνομιακὸ ζήτημα, ἡ διένεξη τῶν προσένων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους μέ τοὺς μητροπολίτες τοῦ Θρόνου στὴ Μακεδονία, τὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Θράκη, τὸ μητροπολιτικὸ ζήτημα καὶ οἱ ἐριδες στήν ἐλληνικὴ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης). Στὴν ἐνότητα ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τὴ σκιαγράφηση τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Τρικούπη καὶ τῶν ἀντιθέσεων τῶν δύο ἀνδρῶν.

Στὴ συνέχεια ὁ συγγρ. παραθέτει τὸν Ἀναλυτικὸ Κατάλογο Ἐγγράφων - Ἀριθ. ἔγγρ. Ἡμερομηνία, Ἀποστολέας - Παραλήπτης, Περιεχόμενο - φυσικὰ κατὰ ἔτη, ἥτοι ἀπὸ 9 Δεκ. 1878 ὡς 6 Ἀπριλίου 1884. Ἀπὸ τὴ θεματολογία τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἰωακείμ σταχυολογοῦμε τὰ ἑξῆς: ἡ διαμαρτυρία του πρὸς τὸν πρέσβη Λαβάνωφ γιὰ τίς πιέσεις τῶν Θρακῶν ἀπὸ Βουλγάρους καὶ Ρώσους (9.12.1878), ἡ παρακλήσις του γιὰ βοήθεια, πρὸς τὸν ἀγγλικὸ παράγοντα (16.5.1879 καὶ 2.6.1879), ἡ ἐκκλήσις του πρὸς τὸν μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας νὰ σταματήσουν οἱ δραστηριότητες τοῦ Μακεδονορουμανικοῦ Συλλόγου στὴ Μακεδονία (3.11.1879) παρομοίους περιεχομένου ἐπιστολὴ στὸν Κουντουριώτη (13.12.1879), ἡ ἐνημέρωση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ἡ παρακλήσις γιὰ λήψη μέτρων κατὰ τῆς Ἐξαρχίας (12.1.1880), ὁ χαρακτήρας τῶν ὁθωματικῶν μεταρρυθμίσεων (14.1.1880, 26.1.1880), ὁ ὑπερβάλλον ζῆλος τοῦ προσένου Γεννάδη στήν Ἀδριανούπολη (15.4.1880), οἱ παρακλήσεις του πρὸς τίς ἐλληνικὲς κυβερνήσεις γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Θρόνου (28.4.1880, 18.11.1880, 6.7.1880), οἱ ἀπόψεις τοῦ Ἰωακείμ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προπαγανδῶν στὴ Μακεδονία (11.7.1881 καὶ 20.5.1882), οἱ ἐκκλήσεις του γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση (11.9.1881 κ.ἀ.), καὶ πάλιν γιὰ τὸ ζήτημα τῆς χειραφετήσεως τῶν νέων ἐπισκοπῶν μέ τίς ἀπόψεις τοῦ K. Παπαρηγόπουλου (27.4, 7.5. καὶ 14.5.1881), οἱ θέσεις τοῦ Ἰωακείμ γιὰ τὴ ρωσικὴ διείσδυση στό Ἅγιον Ὅρος (28.6.1882 καὶ 27.7.1882), ἡ ἀντίδρασί του γιὰ τὴν ἀπευθείας ἐνίσχυση τῶν ἀρχιερέων τοῦ Θρόνου καὶ ὄχι μέσω τοῦ Πατριαρχείου (15.12.1882), ἡ διακοίνωσή του γιὰ τίς βουλγαρικὲς ἀγριότητες στὴ Βάρνα (15.1.1883 καὶ 4.2.1883), ἡ ἀπάντησις στὶς κατηγορίες γιὰ κακοδιαχείριση καὶ σπατάλη τῆς οἰκονομικῆς συνδρομῆς τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως (10.3.1883), ἡ διαμαρτυρία του γιὰ δράσας Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας στὴ Μακεδονία (19.3.1883), ἡ διαφωνία του γιὰ κήρυξη ὡς σχισματικῆς τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ θέσεις του γιὰ τὸ βουλγαρικὸ σχίσμα (23.5.1883), ἡ συμφωνία του μέ τίς ἐνέργειες τοῦ μητροπολίτου Ἀρχιιάλου ὡς ἐκφραστοῦ τοῦ οἰκουμενικοῦ Ἰδεώδους (17.6.1883), ἡ χλιαρὴ κάλυψη τοῦ μητροπολίτου Μελενίκου κατηγορηθέντος ὡς σλαβοφίλου (16.6.1883), οἱ θέσεις του γιὰ τὴν

παιδεία, τό εμπόριο καί τήν πολιτική κατήχηση ὡς ἐνισχυτικοῦ μέσου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας (8.8.1883 καί 1.4.1883), οἱ φόβοι του γιά τή ρωσική διείσδυση στό Ἅγιον Ὄρος (28.6.1883, 30.7.1883, 8, 20, 27 καί 30.4.1883), οἱ ἀνησυχίες του γιά τήν κοινοτική διένεξη στή Θεσσαλονίκη (20.9, 13.10, 24.10.1883), ἡ παρακλήσῃ του γιά μυστικότητα ἐνεργειῶν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων στή Μακεδονία (24.10.1883), οἱ ἐνέργειές του γιά τό προνομακό ζήτημα (7.11.1883, 10.11.1883, 12.11.1883, 17.11.1883 κ.λπ., σχεδόν ὅλες οἱ ἐκδιδόμενες τελευταῖες ἐπιστολές, οἱ ὑπ' ἀριθμ. 94-107 στό βιβλίο τοῦ κ. Χρ. Καρδαρά ἀναφέρονται στό προνομακό ζήτημα, πλὴν τριῶν). Οἱ ἐπιστολές-ἐγγράφα πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω εἶναι ἐνδεικτικές, κατά τήν ἀποψή μας, τοῦ πλουσίου, ἀλλά καί δραματικοῦ θεματολογίου πού περιέχουν· ἐμεῖς ἀναφέραμε τίς κυριότερες ἐξ αὐτῶν.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκδοση in extenso ὧν τῶν ἐπιστολῶν πού συνοδεύονται, ὅταν ὑπάρχει λόγος, μέ μικρά ἐπεξηγηματικά σχόλια.

Καί τό βιβλίο αὐτό τοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά εἶναι πολλαπλῶς χρήσιμο γιά τόν ἐρευνητή τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον ἀναδεικνύονται μέσα ἀπό τά ἴδια τά κείμενα τά πρόσωπα, τά προβλήματα, ἡ ἀγωνία τῶν καιρῶν, οἱ διαφοροποιήσεις τῶν ἐθνικῶν κέντρων, ὁ ρόλος τῶν πρωταγωνιστῶν, τοῦ Ἰωακείμ καί τοῦ Τρικούπη ἐν προκειμένῳ, ἀλλά καί τῶν συνεργατῶν τους, ὡς ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος, ὁ Ἄνδρ. Κουντουριώτης, ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ, τοιουτοτρόπως, νά ἀνιχνεύσει τή συλλογιστική τους, καί κυρίως αὐτήν τοῦ Ἰωακείμ, νά πληροφορηθεῖ λεπτομερειακῶς τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τόν ἀλύτρωτο ἑλληνισμό καί ἰδιαίτερος τῆς Μακεδονίας, τή στάση τῶν Μ. Δυνάμεων, ἰδιαίτερος τῆς Ρωσίας, καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἀς προσέξει, ἐπίσης, ὁ ἀναγνώστης τήν ἐκκλησιαστική γλῶσσα τῶν Πατριαρχείων καί τήν ἐκλεπτυσμένη καθαρεύουσα τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου.

Τό βιβλίο, κατά ταῦτα τοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά, εἶναι πολῦτιμο μέσο ἐργασίας γιά ὅλους μας πού ἀσχολοῦμαστε μέ τήν ἐκκλησιαστική, πολιτική, διπλωματική ἱστορία τῆς ταραγμένης περιόδου τῶν δύο τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰ., ὅπου γιά τόν ἑλληνισμό καί τό οἰκουμενικό ἰδεῶδες τοῦ Πατριαρχείου, οἱ ἀπόψεις τῶν δύο ἐθνικῶν κέντρων, ἦσαν, δυστυχῶς, διαφορετικές. Στή λογική, πάντως, ἐρώτηση, γιατί ὁ συγγρ. περιορίζεται μόνον στήν α' πατριαρχία τοῦ Ἰωακείμ (1878-1884), ἡ ἀπάντηση εἶναι, ἔξισου, τραγική γιά ὅλο τό ἱστορικό γίγνεσθαι τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Πατριαρχείου, ἀφοῦ στό ἐπικίνδυνο τῶν καιρῶν ὁ Ἰωακείμ κατά τή β' πατριαρχία του (1901-1912) ἀκολούθησε τήν ἐθνικιστική πολιτική τῶν Ἀθηνῶν παραμερίζοντας τό οἰκουμενικό ἰδεῶδες. Δέν μποροῦσε, ἄλλωστε, νά πράξει καί διαφορετικά, ἀφοῦ οἱ κίνδυνοι ἦσαν πλέον ὁρατοί καί αὐτή ἡ ἴδια ὑπόσταση τοῦ Θρόνου κλονιζόμενη εἶχε τήν ἀνάγκη τῆς Ἑλλάδος. Ἀπό τότε ἐπέρχεται ἡ ρήξη τοῦ οἰκουμενικοῦ ἰδεώδους πού ὁλοκληρώνεται τό 1922, ὅποτε τό Πατριαρχεῖο αἰχμάλωτο καί ἀπογυμνωμένο πλέον ἀπό τά ἑκατομμύρια τῶν πιστῶν του, ἀρχίζει νά ἐπιστρέφει στό οἰκουμενικό ἰδεῶδες. Ὅρθῶς λοιπόν σημειώνει προλογίζοντας τό παρὼν βιβλίο τοῦ κ. Καρδαρά ὁ καθηγητής (τότε) τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Ζαχ. Ν. Τσιρπανλῆς, ὅτι ἡ μελέτη τῶν χρόνων αὐτῶν ἀφήνει μιά στυφή γεύση καί προκαλεῖ ὅπως ἄλλωστε κάθε ἐξεταζόμενη ἱστορική περίοδος, διαλογισμούς καί συγκριτικές διασυνδέσεις μέ τό παρὼν. Ἡ ἐπιναλαμπανόμενη θέση, ὅτι ἡ ἱστορική γνώση βοηθᾷ τοὺς κρατούντας νά μὴ διαπραττοῦν σοβαρά τουλάχιστον λάθη, φοβᾶμαι ὅτι δέν εἶναι καί τόσο ἰσχυρή. Φτάνει νά σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι καί σήμερα δέν λείπουν οἱ ἀντιπαράθεσεις ἀνάμεσα στήν Ἀθήνα καί τό Φανάρι.